

MANUEL MARTÍ I EL CRITICISME VALENCIÀ DEL SEGLE XVIII

PER

MARCO ANTONIO CORONEL RAMOS

Universitat de València

I.- INTRODUCCIÓ

El concepte *criticisme* fa referència especialment a l'actitud, a aquell tarannà humà que es caracteritza per la voluntat d'inquirir sobre tot allò que cridi l'atenció de l'investigador. Es podria concretar l'amplitud d'aquesta apreciació, a l'època que ens ocupa, a cavall entre els segles XVII i XVIII, fent palès el sentit en el qual aquesta posició intel·lectual afectà els estudis d'algunes de les disciplines del saber. Hi constatem llavors que el criticisme contribuï sobre tot a refer les bases de la història, de la filologia i de la filosofia. El seu denominador comú va ser posar en quarantena tots els apriorismes metafísics que encotillaven el desenvolupament lliure i útil de la ciència.

En el camp de la filosofia el criticisme conduïa a l'anàlisi i a l'examen dels fonaments dels coneixements humans. En el camp de la filologia, per la seva banda, criticisme significava investigació vigilant dels textos de la tradició, en especial de la tradició clàssica i humanística. La reflexió, atenció i cura que requereix aquesta anàlisi s'orientava a aconseguir fer tornar l'obra al seu estat original mitjançant el seu enjudiciament detallat, ferm i certer. Per últim, pel que fa a la història, el criticisme se'ns presenta, en paral·lel amb el que s'ha dit sobre la filologia, com una hermenèutica destinada al restabliment i, en nombrosos casos, a l'establiment a seques, de la veritat del fet històric despullat de tota fàbula interessada.

Manuel Martí sobresurt fonamentalment en els camps del criticisme històric i filològic. El mètode utilitzat en ambdues ciències es pot concretar en el postulat indefugible de recórrer a les fonts reals dels fets i en la necessitat de discernir, entre aquestes fonts, les adients. Aquestes, un cop reputades

com a reals, s'erigeixen per a Martí en l'únic element de juí vàlid a l'hora de discernir una problemàtica històrica i filològica. Aquesta actitud, com més avant es veurà, s'integra en els corrents renovadors de la societat del moment, entre les pretensions de la qual s'hi trobava la de reformar el país i d'encarrilar-lo per una senda de progrés i dignitat¹. Per il·lustrar el que diem citarem les següents paraules que Martí va dirigir a Mayans el 26 de l'agost de 1724:

Y siempre he observado, en quanto he podido, ir a las fuentes, despreciando las versiones, que de ordinario son tan varias como las plumas, y muchas vezes en lo substancial. Y he observado gravísimas equivocaciones y alucinaciones, aun en los *autores maiorum gentium*, como son Erasmo, Laurencio Valla, Henrico Stephano, Xylandro, y otros².

D'aquestes paraules podem deduir algunes de les característiques que se'ns revelaran al llarg d'aquesta comunicació com a paradigmàtiques de la idiosincràsia dels criticistes del segle XVIII. La principal d'aquestes és la voluntat d'independència i de llibertat per part de l'investigador, al qual només l'interessa la veritat i la dilucidació dels fets sense cap altre tipus de consideracions interessades. Aquesta actitud la va mantindre Martí en altres ocasions, com ara quan Mayans enllestia l'edició dels *Epistolarum Libri XII* del mateix degà mostrant reticències en fer públiques algunes cartes per la duresa de les crítiques martinianes. Aleshores Martí li escriu en els termes següents:

Pues siendo yo libre, he de dezir lo que quiero yo, y no lo que los otros quieren. Y esos escrúpulos podrá Vm. tenerles en lo que dimanare de Vm., no en lo que dimana de mi³.

Aquesta voluntat de llibertat intel·lectual camina en paral·lel amb la relativització de les opinions dels altres, fins i tot de la dels grans mestres admirats per Martí com els anteriorment citats Erasme o Lorenzo Valla. La relativització no condueix, però, cap a un escepticisme buit i anquilosat, sinó que és un punt de partença indispensable per garantir la certesa i la veracitat

¹ José Antonio Maravall diu sobre aquest extrem el següent: *La historia, también en España en cierta medida, se convierte en un instrumento crítico, en una vía de reforma intelectual, y, llegado el caso, en apoyo para las pretensiones de reforma social*. En J.A. Maravall, "Mentalidad burguesa e idea de la historia en el siglo XVIII" *Revista de Occidente*, núm. 107, febrero de 1972, pàg. 253. Citat per J.L. Abellan, *Historia crítica del pensamiento español, del barroco a la ilustración (siglos XVII y XVIII)* vol. 3, Madrid 1988, pàg.765.

² A. Mestre, *Epistolario III: Martí y Mayans*, València 1973, ep. 74, pàg. 152.

³ A. Mestre, *op. cit.*, ep. 190, pàg. 320.

de la investigació. La relativització, per altra banda, se'ns imposa també com a una conseqüència del qüestionament del principi d'autoritat, la qual cosa significa anteposar el text al nom del seu autor, i l'esperit del text a la personalitat del seu creador.

Tot el que s'ha dit fins ara obligava l'estudiós a esforçar-se per aconseguir el més gran cabal possible de coneixements. Aquesta necessitat, podem anomenar-la erudició. Cal aclarir, no obstant, que l'erudició no se'ls apareixia com una simple pràctica buida i pedantesca, sinó com un mode de contemplar els fets, d'analitzar-los i d'explicar-los. Aquesta filologia i aquesta història erudites enfrontaren el degà amb la seva societat, sobretot després de l'adveniment borbònic a la cort de Madrid. El canvi dinàstic consagrà les influències il·lustrades franceses que basaven la seva història i la seva filologia en un concepte de rigor diferent del de Martí. Aquesta oposició teòrica s'exemplifica amb la relació que Martí i Mayans mantingueren amb Feijoo, de qui lloaven la voluntat de reforma de la societat i de col·laboració amb el progrés de la cultura, però no sense retreure-li la banalitat d'alguns dels seus escrits, així com l'ús que feia de les enciclopèdies i revistes franceses de les quals prenia les seves dades sense contrastar-les críticament amb les fonts. Per a Feijoo la reforma de la societat passava per la popularització de la ciència i de l'art, per a Martí i el seu deixeble Mayans, per la implantació d'un sistema educatiu que fomentés l'esperit crític i el rigor científic, i no només el diletantisme cultural. D'aquest mode s'explica que fos inadmissible per als dos valencians que Feijoo es limités a consultar les notícies publicades en les revistes de divulgació franceses per tal d'escometre la tasca de reformar la societat espanyola. Sobre tot açò fóra bo de transcriure unes paraules del professor Antonio Mestre que, tot i referir-se a Mayans, ho fa en termes aplicables a Martí:

Mayans es un historiador crítico con toda la minuciosidad que la investigación exige, heredero de los científicos valencianos que a fines del XVII constituían la vanguardia de la ciencia española; Feijoo es el ensayista que no puede limitar su actividad al estudio crítico porque no tiene paciencia ni aun para observar un microscopio como él indica graciosamente⁴.

Ens resta encara de citar una altra conseqüència lògica d'aquests postulats, a saber, la imprescindibilitat de conèixer les llengües clàssiques. Aquesta necessitat s'explica amb el fet que la major part de les fonts de la història s'expressen en grec i llatí. D'aquesta manera cal entendre la insistèn-

⁴ A. Mestre, *Historia, fueros y actitudes políticas*, València 1970 pàg.79.

cia amb què Martí incità Mayans per interessar-lo pel grec. Argumentava Martí que sense el coneixement del grec mai no seria ni jurista, ni historiador, ni filòleg. Els avantatges del grec s'expliciten per a Martí en dos fets, per una banda en permetre a l'estudiós l'accés a les fonts i als documents del passat, i per altra en contribuir a polir l'estil i l'expressió en la seva pròpia llengua. Escoltem Martí seguidament:

Por una carta de Vm. de 6 del corriente (maig de 1732) veo cómo quedava resuelto a emprender la lengua griega. Estudio que considero indispensable en el genio de Vm. y en la idea de dirigir sus estudios. ¿Qué hará Vm. sin ella? Ni los comentarios tendrán aquel esplendor ni amenidad que devieran, ni aquel adorno que pide el genio delicado de este siglo, ni la lengua latina, que Vm. usare, tendrá aquel lepor y gracia, que Vm. le dará con su gran viveza después que toma el gusto de la lengua griega: que es la única maestra de la latina, y fuente y origen de ella⁵.

En resum, el criticisme propugnat per Martí es basa en quatre pilars: llibertat creadora, relativisme i crítica del principi d'autoritat, erudició i coneixement de les llengües clàssiques. Llibertat creadora vol dir llibertat d'escriure, llibertat de pensament i llibertat d'expressió. Relativisme, per la seva part, significa actitud de guàrdia i vigilància davant de totes les dades i coneixements rebuts. El relativisme és un punt de partença creatiu, i no pas una màxima demoleadora i negadora de la investigació. L'erudició, en tercer lloc, se'ns mostra com a conseqüència necessària del postulat indefugible de manejar, col·legir i acarar les fonts originals. Per últim i íntimament unit amb l'erudició, és l'obligació d'aprendre grec, entesa aquesta llengua com la principal llengua de cultura i com a llengua afavoridora de la sensibilitat i el gust.

II.- EL CRITICISME EN L'OBRA DE MARTÍ

II.1.- La Història:

Passem tot seguit a posar alguns exemples concrets de l'activitat crítica martiniana. Encetarem la qüestió estudiant la seva concepció dels estudis històrics. En aquest sentit es farà precís analitzar primerament el seu amor per la numismàtica i l'arqueologia, i, en segon lloc, la seva animadversió contra els crònics i històries fabuloses.

⁵ A. Mestre, *op. cit.*, ep. 44, pàg. 123.

II.1.1.- Numismàtica i arqueologia:

La numismàtica i l'arqueologia suscitaven en el degà un gran interès perquè aquestes restes eren els testimonis més directes de l'antiguitat. Martí va ser el responsable, per exemple, del coneixement per tot Europa de l'existència, estat de conservació, peculiaritats i importància del teatre romà de Sagunt⁶. Una feina semblant portà endavant respecte a les restes d'Itàlica. Aquestes notícies les participà primerament als seus corresponsals italians i després a l'anomenat i famós arqueòleg i epigrafista francès Bernard Montfaucon, el qual les va fer públiques. Aquestes notícies estan recollides en el llibre VII de l'*Epistolarum liber XII* de Martí.

No obstant això del que Martí se sentia més orgullós era de ser especialista en numismàtica. Heus aquí les seves paraules:

Por lo que mira al estudio de las medallas, no solamente es el más ameno y delectoso; sino el más útil. Yo confieso dever a él, el tener tan presente la antigüedad y la historia assí griega como romana, como si huviera vivido en aquellos tiempos. (...) Y puedo blasonar, que en esse género de literatura no la cedo a sugeto alguno en toda Europa. Sin embargo de ser una provincia tan vasta, que no tiene términos. Y la historia incorrupta de los tiempos. A ella devemos la noticia que muchos en la serie imperial que se ignoravan, y de infinitos hechos que no se sabían. (...)⁷.

Com es dedueix d'aquestes frases la importància de la numismàtica i de la medallística es basa en ser testimonis sobrevivents privilegiats d'aquelles edats. Les monedes s'erigeixen així per a Martí en testimoni exacte i en un dels més vàlids agents dilucidadors de l'antiguitat. El conscient i constant estudi d'aquestes fonts, el seu acarament exhaustiu conduent a evitar els enganys i la imitació falsa es fan necessaris no sols per a endinsar-se en aquells aspectes de la vida diària i quotidiana de l'antiguitat, dels que les monedes són reflexos inmillorables, sinó, com es deduïa de la citació anterior, per al coneixement ple de l'antiguitat en aspectes que poden ser considerats més seriosos com la política o l'economia. D'aquesta manera sentim Martí dir amb la gravetat i polaritat que el caracteritzava que desconéixer aquesta part dels vestigis de l'antiguitat pot suposar no aprofundir en aquella realitat. Heus aquí les seves paraules:

⁶ J. Pérez i Dura, i J.M. Estellés, *Sagunt, antigüedad e ilustración*, València 1991.

⁷ A. Mestre, *op. cit.*, ep. 60, pàgs.140-1.

Si algo sé, lo devo todo al estudio de los metales; sin los quales somos como el que oye campanas y no sabe dónde. Aquéllas son la historia incorrupta y depósito de la antigüedad⁸.

II.1.2.- Els crònicons:

L'altre exemple al que ferem referència més amunt en al·ludir al críticisme martinià aplicat a la història és la seva postura davant els nombrosos crònicons que circulaven per l'època a manera de testimonis inapel·lables de nombrosos fets històrics, dels quals eren l'única prova documental. Martí, tot seguint el pensament d'Arias Montano, Antonio Agustín o Nicolás Antonio, planteja amb total llibertat els seus dubtes sobre molts d'aquests crònicons, manifestant amb total claredat el seu menyspreu per ells, fins i tot en aquells casos en què aquestes faules afectaven la credibilitat d'arrelades conviccions religioses. Martí és implacable, no dubta a desqualificar la vinguda de Santiago a Espanya, així com la predicació peninsular de Sant Pau o l'autenticitat del famós calze conservat en la Seu valenciana i venerat en la creença d'ésser el calze de l'Última Cena. Per aprofundir en aquest vessant del críticisme martinià fóra bo de reproduir, tot i que són llargues, les paraules que el degà adreça a Mayans en carta datada el 14 del març del 1736:

Y pasando a los quesitos que Vm. me haze en nombre de esse cavallero (el portugués Almeida), digo, primeramente, que el juicio que hago de la medalla de Nerón le tengo expressado en la epístola escrita al conde de Cervellón tan claramente que no puedo añadirle circunstancia de nuevo⁹. Las razones son tan claras que pasan a evidencias pues sólo el verla manifiesta su falsedad. Y assí me confirmo en lo mismo que dixere. Y Vm. persuada al Sr. Almeyda, que no apoye sobre tan flaco fundamento la predicación en España del Evangelio. Lo mismo digo de la inscripción de monedas. Que no es la primera vez que le empañaron semejantes embusteros. Y antes de passar a otra cosa, no puedo dexar de manifestar a Vm. cuánto estraño lo que Vm. dize que cree la venida de san Pablo a España y añade que el santo lo dize varias vezes. Si el santo lo dixera media vez, bastaría para que fuera una verdad canónica. Pero como los eventos son inciertos, no hubo efecto ese propósito del santo. Y san Hippólito Ostiense (que vivió en el segundo siglo y escribe las vidas de los doze apóstoles) que exstá manuscrito en griego en la vaticana, y he regis-

⁸ A. Mestre, *op. cit.*, ep.153, pàg. 260.

⁹ M. Martí, *Epistolarum libri XII*, lib. III, ep. 11.

trado, no dixo tal cosa; antes bien, no hace mención de ello, como de cosa apócrifa y supuesta. La autoridad de san Clemente Romano es muy flaca, por estar sus constituciones apostólicas interpoladas, lo menos, y esto quando fuera de texto claro. Ponga Vm. esto al lado de la venida de Santiago a España que ambos son de un jaez. (...)

Supongo que Vm. conocerá al insigne doctor en theología, Agustín Sales, de Valencia, de quien me hallo el correo passado con essa carta. Este simple está escribiendo sobre la fábula del cuento del Cáliz de aquella ciudad. Mire Vm. en qué manos lo han puesto. Y me dize havia ya dos pliegos impresos. *Versatur in tenebris*. Es lástima que no nos pongan una coraza. Ahí me embía essa que el llama Dissertación, sobre no sé que medalla, y tiene la desgracia que todo lo que ha tomado de mi carta al Sr. Reggio lo dize al revés. De forma, que parece que no es capaz un hombre de dizir tantos disparates. Y no es esto lo peor, sino que mañana le llamarán nuestros paysanos hombre insigne¹⁰.

La incredulitat de Martí, com es desprèn del text, no procedeix d'una actitud descreïda ni destructiva amb relació a l'Església, sinó, ans al contrari, d'un gran amor per la dita institució, la qual cosa li fa aspirar a la veritat històrica, denunciant l'anomenat *dol piadós* com a immoral; en primer lloc per ser fals perquè ja aquest fet suposa per a un home que s'inspira en els principis del criticisme una taca. En segon lloc indica el desig que el progrés de la ciència afecti també la història eclesiàstica, desig que, en el camp de la teologia, com més avant es veurà, es circumscriu en l'intent d'apropar els seus mètodes als de la filosofia renovadora.

L'amor per la veritat, l'erudició orientada com a recolzament de la veritat i la claredat expositiva dels fets són doncs per a Martí les característiques de la història vertadera. Això és vàlid fins i tot, i oposant-s'hi al pare Flórez, en el camp de la història eclesiàstica. Martí tracta, en consonància amb l'erasmisme del XVI, de reformar i polir l'espiritualitat, no pas d'enrutar els sentiments religiosos de la gent. Així, per exemple, quan critica la tradició jacobea se centra a assenyalar que els manuscrits amb autoritat sobre el fet desacrediten la falla conservada consuetudinàriament i propagada i enfermada de forma interessada:

De Jacobi in Hispaniam adventu non satis acquiesco. Nam Hippolyti Ostiensis testimonium, quod in hanc rem affertur, commentitium est atque umbratile. Vidi egomet Codicem, illum Vaticanum, qui olim fuerat Syrlleti: nec quidquam in eo subsidii. Quam ob rem, saepe ego Aguirrium coram admonui, ut a quaestione adeo perplexa manum abstinueret, neve in eas rerum angustias

¹⁰ A. Mestre, *op. cit.*, ep. 253, pàg. 387-8.

sciens prudensque se conjiceret, unde nulla daretur emergendi facultas¹¹

Així, en les paraules que transcrivim seguidament observem com Martí lloava l'obra de Gaspar Mendoza anomenada *de origine Carmelitarum* no tant per haver enderrocat les faules que afavorien la pietat popular, sinó perquè la veritat i la certesa flueixen a torrentades dels seus asserts com a conseqüència d'haver seguit els principis del criticisme. Heus aquí les seves paraules:

Opusculum tuum de Origine Carmelitarum legi flagrantissimo et veritatis et doctrinae studio. Tanti enim mihi sunt lucubrationes tuae. Reperi in eo quod in omnibus tuis scriptis soleo, summum veritatis indagandae amorem, cum praeclara eruditione conjunctum, et (quod paucis datum) concinna methodo, ac orationis mira quadam perspicuitate¹².

Aquesta actitud de Martí trobà la receptivitat de Mayans, el qual, seguint el seu mestre, publicà la *Censura de las Historias fabulosas* de Nicolás Antonio. A la introducció del dit llibre, escrita per Mayans al setembre de 1742, l'erudit d'Oliva qualifica les històries censurades dels crònics de mentides, enganys i ficcions. Escoltem l'erudit d'Oliva:

En efeto es una Censura de Historia, i no de qualesquiera, sino de Historias Fabulosas, que con sus ficciones, mentiras, i embustes, han falseado las Memorias de toda la Antigüedad, representando en ella Poblaciones, Personas, i Acciones, que nunca huvo¹³.

Continua Mayans el seu pròleg, seguint l'exemple de Martí, indicant la importància que per la dessús dita censura tindria l'estudi de les fonts de l'antiguitat:

Porque qualquiera hombre de ingenio, juicio, i suficiente literatura, puede poner de su parte la aplicación, pero no hacer que el fruto de ella i de su habilidad corresponda à su deseo, i diligencia, si le faltan los instrumentos necesarios, como son Inscripciones, Medallas, Epistolas, Privilegios, todo género de Escrituras antiguas, Poesías, Relaciones, Chronicones verdaderos, Historias Particulares i Generales, Santorales, Breviarios, Actas legítimas de Santos i Concilios¹⁴.

¹¹ M. Martí, *Epistolarum libri XII*, lib V, ep. 2.

¹² M. Martí, *Epistolarum libri XII*, lib V, ep. 5.

¹³ N. Antonio, *Censura de las historias fabulosas* València 1742 a la dedicatòria que G. Mayans i Siscar dirigeix al rei Joan V de Portugal. pàg. 1.

¹⁴ N. Antonio, *op. cit.*, pàg. 9.

Trobem de nou en aquestes paraules el que més amunt s'ha indicat com a característica del criticisme metodològic històric i filològic: la necessitat d'erudició, la capacitat de discernir entre el que és cert i fabulós, que és el que pretenia Martí amb el seu relativisme, el coneixement de les llengües clàssiques i la llibertat de pensament. Ralativisme per discernir les fonts, erudició per conèixer-les i saber utilitzar-les, llibertat per expressar les conclusions correctament i per conduir la investigació sense embulls, i coneixement de llengües per poder llegir els originals de les dites fonts, molts dels quals hi són en llatí i en grec. Pel que fa al principi de llibertat escoltem el que el propi Nicolás Antonio en diu en una carta dirigida a D. Gaspar Ibáñez de Segovia:

Amo la libertad del escribir, quando lleva delante la razón, i llevo mal estas licencias con que se explayan estos Santos Religiosos a arrogarse quizá lo que no les toca, confiados en que no ha de ver quien se lo contradiga¹⁵.

Per consegüent, llibertat d'escriure significa llibertat per avançar en la investigació de manera correcta sense témer les conclusions i sense precipitar-les o transformar-les per cap escrupol timorat. També Nicolás Antonio posa l'accent en l'oposició de certs cercles eclesiàstics que s'irrogaren el dret de tenir l'última paraula sobre l'acceptable o no acceptable per a l'investigador i sobre la puresa i adequació de les conclusions. Davant d'ells Nicolás Antonio proclama amb veu d'home de fe, que el que desitja és només que la veritat llueixi, que amb ella la religió guanyaria en claredat i en sinceritat. Nicolás Antonio insisteix en aquests extrems amb les següents paraules:

Mi deseo es restituir en su posesion a la Verdad, i limpiar las Historias de España de la torpeza, i fealdad que las desacredita en el juicio de aquellos que saben pesar quanto más infaman, que ennoblecen, honores falsamente atribuidos, i algunos a sus propios i legítimos dueños injustamente usurpados¹⁶.

Tornar cada fet al seu lloc, donar-li sentit a la paraula raó i al concepte de veritat és per Nicolás Antonio el seu deure com a home que s'alia amb els bons i que es condueix en els seus estudis amb una total moralitat:

Amo la verdad con los buenos; i abomino, como ellos mismos, la mentira. Sea esta otra nueva razón de aver procurado distinguir la una de la otra; i partir las Jurisdicciones a lo cierto, i lo fingido, en esta Censura¹⁷.

¹⁵ N. Antonio, *op. cit.*, carta X. Nicolás Antonio a D. Gaspar Ibáñez de Segovia, Marqués de Agrópoli, pàgs. 660-661.

¹⁶ N. Antonio, *op. cit.*, lib. I capítol, 1, pàg. 1.

¹⁷ N. Antonio, *op. cit.*, lib. I capítol, 1, pàg. 7.

D'aquesta manera es pronuncia el sevillà contra els escrúpols d'una àmplia part dels dirigents, centrant en un pla moral els seus estudis i col·locant els seus interessos en el lloc dels homes cabals.

II.2.- La Filologia:

Passem ara a dir unes paraules sobre el criticisme, aplicat a la filologia. El criticisme filològic és en Martí, fonamentalment, un mètode de crítica textual. Aplicant les mateixes bases estudiades per a la història, l'estudiós acara amb cura, desvetllament i exhaustivitat el text, sense afegir-hi ni llevar-ne cap element que pogués falsejar-lo. Aquesta tasca de crítica textual s'inspira en un profund respecte pel testimoni escrit, tant de l'antiguitat clàssica com de l'època humanística. En el cas de Martí analitzarem dos fets: el descobriment i publicació d'un manuscrit contenint l'obra del poeta burgalès Fernando Ruíz Villegas, i la seva edició de la *Bibliotheca Hispana Vetus* de Nicolás Antonio.

II.2.1.- L'edició de la Bibliotheca Hispana Vetus:

L'edició de la *Bibliotheca Hispana Vetus* de Nicolás Antonio, podriem afirmar, sens por d'exagerar, que va ser la mostra més transcendent del criticisme filològic del degà d'Alacant. La publicació de l'obra la hi va encarregar el cardenal d'Aguirre quan tots dos vivien a Roma, servint el degà al cardenal de bibliotecari i mentre Martí col·laborava amb Aguirre en l'edició dels concilis d'Espanya. Per a Martí, des d'un principi, editar el llibre suposava apropar-se a l'esperit del text, respectant-lo en tots els seus extrems, tant en el nivell de l'estil com en l'estructural i en el de la idiosincràsia. Així ho expressa el degà al pròleg que antecedeix l'obra del sevillà:

(.....) quicum ex eo vel in re minima mutavisse, exceptis iis quae excriptorum sive incuria sive ignorantia soloeca evaserat aut frequenti sribiligine afflata; immo vero et a suppleendis lacunis, cum facillime id praestare posset, abstinuisse; ne fidem (ut ipse ait) Auctoris violasse quodammodo diceretur.¹⁸

Martí afirma, per tant, no haver modificat res que fés perillar la integritat del text sortit de les mans de Nicolás Antonio. La tasca de Martí en el text se centrà, segons que el mateix degà ens informa, en adaptar-lo en oca-

¹⁸ N. Antonio, *Bibliotheca Hispana Vetus*, Madrid 1788, la primera edició va ser publicada a Roma l'any 1672. Nosaltres hem utilitzat la de Madrid, pàg. III.

sions a la grafia clàssica i en interpuntuar-lo d'una manera més adient:

Martinus, ne in re quidem minima concepta Nicolai Antonii verba mutavisse ait, iis dumtaxat exceptis quae soloeca evaserant: id quod si bona fide praestitum ab eo fuit, in magna illorum messe non parvum posteris spicilegium reliquisse dicendus est. Neque soloeca is tantum, sed intoleranda alia atque absurda, tum in Historia, tum in Geographia, Chronologia, et Bibliotheca intacta praeteriit ac penitus omisit.¹⁹

En cas d'errada, Martí recorre en tota ocasió a l'acarament de les fonts utilitzades pel propi Nicolás Antonio i només basant-se en aquesta col·lació gosa d'introduir correccions, tanmateix mai no arriba a l'extrem d'afegir ni, molt menys, d'atribuir a Nicolás Antonio opinions seves, ni de variar cap paraula del text que pogués falsejar-lo. Aquest respecte pel text, la persistència en l'acarament de les fonts i el recurs constant a les fonts o documents originals són els fruits que el criticisme filològic martinià va oferir als intel·lectuals espanyols de l'època.

II.2.2.- L'edició de l'obra de Ruiz Villegas (Venècia 1734):

Pel que fa al poeta Villegas, cal dir primerament que en el segle XVIII la seva memòria era del tot escassa. D'ell disposaven apenes de les notícies recollides per Nicolás Antonio o per Vanderhammen. En conseqüència, la seva producció poètica no era més que un nom i uns elogis. En aquest context hom veu palesament la grandària del quefer martinià: fer públic i ahora reivindicar un poeta de primera magnitud. En la carta que dirigeix al lector en l'ocasió de la seva edició de Villegas, ens assabenta Martí de les raons que l'impulsaren a editar l'obra i del mètode que hi ha utilitzat. Escoltem-lo:

Vnum est in quo nec operae, nec studio pepercí. In restituendo scilicet exemplari, quod librarii inscitia mendis adeo scatebat, ut majorem ego molestiam in eo emendando subierim, quam Hercules in Augiae stabulo repurgando. Num ea diligentia aliquid praestiterim, scires profecto, si volumen ipsum manu exaratum tractasses. Nec tamen ea sum confidentia, ut mihi persuadeam omnes meas lectiones esse²⁰.

D'aquestes paraules deduïm que la tasca del filòleg criticista és tornar l'obra al seu estat original, esmenant les inconseqüències introduïdes per

¹⁹ N. Antonio, *op. cit.*, pàg. IV.

²⁰ M. Martí, *Epistolarum libri XII*, lib III, ep. 10.

mans alienes a l'autor. Aquest text citat té un correlat en el text de la *Martini Vita* escrita per Mayans. Heus aquí les paraules de l'erudit d'Oliva:

(...) innumerabilibus mendis scatentem ab exscriptoris inscitia Martinus vindicavit, purgavit, emaculavit et e conjecturis emendatum pristino nitore restituit.²¹

III.- RESUM

En resum, el criticisme de Martí se'ns presenta com una metodologia de treball que pretén la dilucidació dels fets i que ambiciona que la veritat resplendeixi per damunt de tot. Per això l'investigador ha de ser un erudit, un esperit eclèctic i relativista, un ésser carregat de llibertat i de voluntat de portar a cap totes les seves conclusions, tot i les oposicions que pogués trobar en alguns cercles de la societat.

Tanmateix no es faria justícia al criticisme si no diguérem que, a més de ser un moviment de reforma de la ciència, era un corrent de renovació social. El primer pas d'aquesta renovació era la reforma de l'ensenyament. El sistema educatiu havia d'educar els joves en el criticisme i en el respecte per la veritat i per la llibertat. D'aquesta manera Martí, en carta dirigida a la joventut espanyola, publicada per Mayans²², manifesta que els pilars de l'ensenyament seran l'estudi dels humanistes del barroc i l'estudi de l'antiguitat greco-romana. Martí, en incitar el jovent espanyol, en primer lloc, a l'estudi dels humanistes espanyols pretén, a més a més de recuperar la tradició barroca espanyola, combatre la imitació adotzenada del model francès. Heus aquí les seves paraules:

Non tamen me abstinence a vos exhortando, ut in curam elegantiores has literas revocandi quam diligentissime incumbatis. Philologiae manum porrigite, jam dudum animam agenti, ac tantum non mortuae. In memoriam revocate praeclara illa nomina, Antonium Nebrissensem, Franciscum Santium, Ludovicum Vivem, Antonium Augustinum, Petrum Ciaconium, Ferdinandum Pincianum, Alvarum Gomesium, Perpinianum, Palmyrenum, Sepulvedam, Ramirezium, aliosque. Quorum fama tandiu perennabit, quandiu suos literis constabit honos. Quorumque gloria cum turpissima ignaviae nostrae exprobratione conjuncta est.²³

²¹ G. Mayans, *Martini Vita*, Valencia 1977, 53, pàg. 102. Ed. Luis Gil.

²² M. Martí, *Epistolarum libri XII*, lib. III, ep. 9. Vid. J. Pérez i Dura, J. "L'*Hispanae iuventuti* de M. Martí: una defensa de les humanitats clàssiques al segle XVIIIè" en *Separata de Homenaje al Dr. D. Juan Reglà Campistol*, vol. II Universitat de València, València 1975, pàgs. 21-34.

²³ M. Martí. *op. cit.*, lib. III, ep. 9

El segon apartat d'aquest projecte educatiu és l'estudi de les llengües i dels autors clàssics, especialment del grec com s'ha dit més amunt.

D'aquesta manera creiem que es completa el significat que el criticisme tenia per als intel·lectuals valencians del segle XVIII. Martí va ser el mestre i l'impulsor de tots ells. El seu quefer criticista que, per una banda, és una metodologia històrica, filològica i filosòfica, i, per l'altra, un instrument de reforma social i cultural, representa, en definitiva, un intent seriós de modernització cultural i social.